

РЕЗЮМЕТА НА ПРЕДСТАВЕНИТЕ ЗА КОКУРСА НАУЧНИ ТРУДОВЕ

на

доц. д-р Божидар Андонов

монография:

1. Теория на църковното красноречие, София 2011 г.

Теория на църковното красноречие или омилетика (ομιλητική ἐπιστήμη) е богословската дисциплина, която има за предмет научно-практическото занимание с принципите, формите и правилата за целесъобразното излагане и разяснение на Божието слово.

Наименованието омилетика се въвежда едва към края на XVII в. като *terminus technicus*. Преди това тази наука е била наричана *ars praedicandi* (изкуство [наука] за проповядването), *ars contionandi* (изкуство [наука] за публичното говорене), *ghetorica ecclesiastica* (църковна реторика) и подобни.

Тази научна разработка иска да помогне на бъдещите светски и църковни оратори в тяхната дейност. Тя е насочена и към онези, които са скептично настроени към съвременната реторика. Но тя се обръща също така и към онези, които макар да са запознати с реторичните изследвания, не успяват да изградят мост към църковното красноречие.

В началото на този научен труд авторът прави кратък исторически преглед на реториката и на някои основни реторични въпроси.

Авторът осъзнава, че не е възможно да постигне повече от набелязването на няколко основни проблема. Този избор е определен от три съображения: (а) нямаме намерение да изложим класическата реторична наука за формата на речта в различните ѝ проявления. По-скоро става въпрос (б) за излагане и обобщаване на такива възгледи и интенции, които биха ни помогнали да изясним проблематиката на речта и ситуацията на оратора и слушателя. Тук в центъра на вниманието е речта, но не бива да има съмнение, че (в) въпросът за проповедта е това, което ни насочва към проблемите на реториката, респ. ораторската реч.

След това авторът се спира на често дискутирания въпрос за взаимоотношението на омилетиката и реториката, църковното красноречие и ораторската реч.

Омилетиката има своята специална цел и материя. Тя не е просто продължение на реториката, т.е. допълнителна част или приложение на реториката. От последната тя

взема естествено-научното, логическо-психологическото разпределение, както и естествените средства за убеждаване - *ut veritas, placeat, moveat* (“истината да се хареса, да подбуди”), както казва бл. Августин. Ето защо стойността на реториката като систематично ръководство по красноречие не бива да се надценява, но не бива и да се подценява. Бива надценено, когато основният акцент се поставя на изкуството и красотата на езика и се очаква това да е главният успех на речта. Обратно на това, Божието слово се отличава с присъщите нему достойнство, величественост и красота, които въздействат и без да бъдат разкрасявани, дори последното би отслабило силата му.

От друга страна, омаловажаването на красноречието лесно може да доведе до изключване на редица от средствата, които са изключително подходящи за достойното формулиране и силното внушение на Божието слово. Тези средства не само че не са били отхвърляни от Древната църква, но са били горещо препоръчвани от св. Отци, защото, ораторското красноречие е изкуството (*eloquentia, ars oratoria*) така да се изложи доброто на етичния порядък, че неговото представяне да накара слушателя да приеме решително любовта към този ред.

Естествено е реториката да се разглежда само като помощно средство за проповедта и нейният дух трябва да съответства на християнското разбиране за достойнството и сериозността на проповедта. Предварителният отказ от ораторските средства би отвел църковната реч още по-дълбоко в абстрактно доктринерство, в катедрен тон, в студена обективност, в еднообразие и безжизненост.

В същинската част на тази работа, се разглеждат следните основните начала на омилетиката: проповедник, съдържание на проповедта, слушател, проповедник, стил и език на проповедта, подготовка на проповедта, проповедта при различните богослужения и случаи, сакралното пространство като място на проповедта, медийна омилетика.

Църковният оратор иска да преподаде не само онова, което е било вчера. Ако той разбира себе си като благовестител на словото Божие, а не като завеждащ архиви, той ще се стреми да помогне на слушателите си да направят следващата стъпка, т.е. ще иска да им покаже онова, което още не е, но може да стане. В този смисъл дори на най-обикновената реч е присъща онази черта, която прониква в утрешния ден, в отвъдното и трябва да бъде доловена от слушателя.

Разбира се ораторът трябва да включи и слушателите при разсъжденията си върху църковната реч, които по-малко или повече са му познати. Той трябва да разсъждава не само за това, как да преведе езика на миналото на съвременен език, а също и как езикът на теорията да се трансформира в език на проповедта. Тази задача е сложна: не е лесно да се намери подходяща форма за предварително дадено съдържание. Църковната реч може да формулираме по следния начин: езикът на текста, трансформиран на езика на теорията, да се превърне в език на проповедта, т. е. езикът на текста от Св. Писание, в единството си между форма и съдържание, е даден предварително на проповедника.

Езикът на проповедта, отново като единство между форма и съдържание, е задача на проповедника. Посредством теорията той се опитва да достигне до онази точка, в която Божието слово, изразено в Библията, чрез езика на учението на Църквата да намери реализация в църковната реч.

Авторът напълно осъзнава, че не може да бъде изложен изчерпателно проблема за църковното красноречие. Но с настоящата работа цели да даде на читателите, които търсят помощ и ориентация сред разностранните и сложни въпроси на връзката между библейското тълкуване и проповядването, на студентите, които се подготвят за свещенослужители и учители по религия, както и на онези, които не винаги имат възможност за връзка с богословската наука, научна информация и ориентация в тази област и да им предложи стимули за собствени проучвания.

Също така тя иска да съдейства за преодоляването на често опасно задълбочаващата се пропаст между реториката и научно-богословската и църковно-практическата страна на проповедта, като обърне внимание на възможностите, които се разкриват днес за едно не само плодотворно, но и достоверно тълкуване на Св. Писанието и използването му при подготовката на църковните речи.

Важно е да съзнаваме и границите на реториката и омилетиката. Няма реторика или омилетика, които да гарантират пълен успех на светската и църковната реч, защото има твърде много несигурни, непредвидими и неизпълними неща. Обсегът на речта не е само в ръцете на църковните и светски оратори. Ситуацията на обществото и Църквата във всяка епоха, любезността и толерантността на нехристиянския свят, равнодушието или враждебното отричане, окраската на мисленето в дадена епоха по религиозните въпроси – всичко това спада към непредвидимото.

Тъкмо затова обаче при пълно съзнание на тези граници, научните разработки в областта на реториката и омилетиката и тяхните теоретични усилия са от незаменима помощ за практиката.

статии и доклади:

1. Религиозното обучение-важен фактор срещу заплахите от новите религиозни движения. Вероизповедания и нови религиозни движения в България-проблеми и перспективи на прага на Европейския съюз, Център за проучване на нови религиозни движения, София 2007;

Перфектното изпълнение на една такава задача едва ли е по силите само на религиозното обучение. Но то може да обясни основните въпроси за Бога, за смисъла на живота, за смъртта, справедливостта, мира и пр. и по този начин да помогне учениците да изградят позицията си. То е предметът, който в най-голяма степен може

да им помогне при търсенето на отговорите. То ще им даде, на базата на християнското учение и запознаването с другите религии, необходимите познания и многообразната информация за намиране на компетентните отговори. По този начин учениците – едни вярващи, други по-малко вярващи, трети все още невярващи, ще могат да се запознаят с учението и традициите на Православната църква, с другите конфесионални общности и религии.

Едно подобно обучение има за цел да разясни, от една страна, както основното богословско съдържание на християнската вяра въз основа на житейския опит, така и стимулите за действие по време на възникването и историческото им развитие. От друга страна, то се нуждае от задълбочено екзистенциално тълкуване на съвременния всекидневен опит и на анализите на света, в който живеем. Формулираните по този корелативен начин религиозни послания биха засегнали и различните възрастово-психологически трансформации, през които тези послания преминават при определени предпоставки, свързани с житейската история. Всичко това трябва да намери отражение в обучението по религия, което се явява помощник на учениците във фазата на религиозна несигурност и търсене на съзнателно обяснение на важните житейски въпроси и проблеми. През този важен за младия човек етап то ще подпомогне неговото развитие като личност

2. За предмета “Религия” в СОУ. Педагогически стратегии, МОН, София 2007.

Ако се сравни с концепциите за обучение по религия от миналите епохи, ще стане ясно, че днешното обучение трябва да е открито към разнообразните въпроси и проблеми на нашето плуралистично общество, към другите вероизповедания, мирогледи и религии, както и към новите методи и дидактични възгледи. То е открито и към своите адресати, като се стреми да помогне на вярващия ученик да осъзнае по-решително вярата, на търсещия и оспорващия вярата ученик дава възможност да се занимае с нейните въпроси, а на определящия се като невярващ ученик - да си обясни по-ясно една ”противоположна” позиция.

Освен това, съвременното обучение по религия е и ориентиращо, тъй като се старее да предаде на учениците както основни познания за християнската вяра, така и да ги подготви да реализират живота си според изискванията на вярата.

Едно такова обучение не би могло да не окаже позитивно въздействие върху служението, което трябва да изпълнява Църквата ни. Чрез обучението по религия тя е призвана да даде отговори на важните житейски въпроси на съвременниците. Чрез такъв вид обучение църковната институция би могла да противодейства на заплашващата я обществена и интелектуална изолация. Едно подобно открито и ориентиращо обучение по религия би могло да даде на църковното благовестие шанса да се издигне над тясно църковната проповед и аргументация.

Откритото и ориентиращо обучение по религия представлява повеля на времето. Сега, след промяната у нас (1989), често се наблюдава, че не са малко подрастващите, които

възприемат християнската религия и се определят като православни християни. Но също така се наблюдава, че вярата на подрастващите има по-частен характер, станала е по-открита, но и по-критична, отколкото в предишните десетилетия. Описаната концепция на обучението по религия, при своята реализация, би могла да стане място за занимание с феномена ”църковно дистанцирани християни”. Веднага обаче трябва да се зададе въпросът дали Църквата, въз основа на днешното си служение, прави достатъчно, за да помогне на учениците, на младите хора да намерят смисъла на живота.

Откритото и ориентирано обучение може да даде положителна перспектива за идентификация на подрастващите, за възпитанието в училище, като предложи едно валидно и устойчиво обяснение на света и намиране смисъла на живота. В същото време то може да разкрие перспективи за реализиране на основната задача на църквата - разясняването на хуманизиращите функции на Евангелието в едно съвременно, плуралистично по мироглед, общество.

3. Религиозно-педагогическите аспекти при св. Йоан Златоуст и днешното религиозно обучение. 1600 години от Успението на св. Йоан Златоуст. Supplementum на сп. Богословска мисъл, София 2008.

Сега, когато така много се обсъжда религиозното обучение и възпитание на подрастващите, често забравяме за тяхната същност и значение.

Във времето на диктатурата на пролетарята (1945-1989), когато всички учители обръщаха преди всичко внимание върху обогатяването на учениците само със знания, дойде времето (слава Богу!), когато необходимостта от нравствено възпитание на децата в нашите СОУ се обсъжда повсеместно в обществото ни.

За целите, методите и средствата на едно такова нравствено обучение и възпитание на младото поколение намираме указания и при великия учител на св. ни Църква, св. Йоан Златоуст (344-407). Не само в многочислените му мисли, разпръснати в неговите беседи, но и обстоятелствено и духовно оформените му разсъждения в творбата му “За възпитанието на децата” ни дават представа за неговия възглед, за съществените страни и задачи на обучението и възпитанието на децата.

Кое всъщност е послужило като изходна позиция на мислите на св. Йоан Златоуст за възпитанието на човека като разумно същество? Това е, че човек трябва постоянно да се старее да украсява образа и подобие на Божие в себе си – свещенно задължение за всички нас и за което ние можем да очакваме бъдещи блага. Именно на това дело, на религиозно-нравственото възпитание св. Йоан Златоуст отдава най-важното значение.

Учителският труд, умението и изкуството да оформяш душата на детето, според него, е най-важното от всичко – няма никакъв друг труд, който да може да му съперничи. На нас учителите е поверен важен залог – децата, и ние сме длъжни да образуваме преди всичко и главно тяхната душа. Децата, говори светителят, това са статуи, на които трябва с много финес да овайваме и да украсяваме душите.

4. *Ролята на учителя по религия с оглед на проблема със страха от училище. Годишник на съюза на учените в България, клон Благоевград, т. 2, Благоевград 2008.*

Доколкото законите в държавата ни позволяват, би било добре на Православната ни църква и другите религиозни и професионални общности да се даде възможност не само да участват при определянето на съдържанията на обучението по религия, но и да поемат и специални задължения в ОУ и СОУ. Защото естеството на християнството изисква задължителна подкрепа и подпомагане на учениците и учителите при намиране на идентичността им. От тях се изисква да се застъпват където има насилие, а страхът от училище е най-ясно изразения белег на насилието.

Многобройни са публикациите за феномена страх от училището. Въпреки това изглежда, че, доколкото може да се вярва на опита на младежките служби, работещи със зависимите от дрога, на данните от полицейските служби, както и на много лекари и учители, в училищата не се е променило много, което да доведе до намаляване на страха от училището. Напротив, дискусиите около реформирането на обучението в българските училища до сега не са довели до решения в полза на ученика, а по-скоро до борба за престиж между партии и просветното министерство, родителски и учителски сдружения, без обаче при това да се предприемат значими педагогически мерки в полза на учениците. Дори онези училища, които си поставят по-високи педагогически цели и човешки изисквания към себе си, не успяват да постигнат много за освобождаването от страха.

5. *Социалните ангажменти от страна на религиозните общности, в: Сборник с научни доклади от международна конференция. Европейско научно пространство, Стара Загора, 2008.*

По правило църковната община или енория, ако говорим за истинска такава, а не просто за статистическа група, е изправена пред явлението престъпност подобно на мнозинството групи в нашето общество. Отделният човек се отнесе най-често към престъпленията дистанцирано, със смесени чувства, понякога с мисълта, че трябва да помогне, но бързо се отдръпва, успокоявайки съвестта си и знаейки, че “за това има отговорни служби”.

Изместването на решаването на проблема от индивидуалната отговорност към отговорността на служебната бюрокрация и функционерите позволява на отделния човек да оттегли ангажмента си от много проблемни области. Да се задействат алтернативи, така че отново да се върнем към човечността, сигурно е трудно, често нежелано, за някои немислимо, нещо, което по стряскащ начин насочва към загубени умения. Въпреки това всеки, на първо място християнинът, който се чувства задължен да служи на любовта към ближния, е призован към съпричастност, макар тя често да се проявява само като малък жест на симпатия и солидарност.

В този смисъл се разкриват много нива на добротворство и душепопечителство. Помощта, в християнски смисъл, може да бъде изпълнена с обич и цел ресоциализация, като предложение за прием в църковната енория: индивидуалната и общата помощ от страна на членовете на енорията, душеспасителната помощ от страна на свещеника, финансовата помощ от страна на църковното настоятелство или митрополията за евентуалното назначаване на катехет или социален работник. Сигурно има нужда от преосмисляне на някои неща, евентуално разграничаване от административните категории в полза на спонтанното действие, освобождаване от ограничаващото мислене на служебното задължение в полза на гъвкавостта на небюрократичния ангажимент, обогатяване на традиционните форми на образование на богословите в полза на квалификацията им за социално-педагогически ориентирана грижа за човека. Тъй като има много фактори предизвикващи младежката престъпност, душеспасението се нуждае от строго диференцирана форма на общуване с хора, които имат различен характер, професия или произход.

6. *Контури на съвременното обучение по религия, в: Свобода за всеки, 15/2008, IS www.svobodazasvseki.com.*

Мнението, че ”днес обучението по религия в училище не е нищо повече от това, което е било преди!” може да се чуе от много хора и в различни варианти. Онези, които са запознати със съдържанието на религиозното обучение от преди 60-години, т.е. по-възрастните родители, дядовци и баби, стигат до заключението, че днес на учениците нищо повече не се предлага от това, което е било преди. Но това не е така.

Предишното (преди 1944 г.) взаимодействие между църква и училище вече го няма. При модерните, респ. постмодерните обществени условия значително са се променили предпоставките за религиозно обучение. Децата и младежите вече не се намират в затворена конфесионална среда. Чрез плуралистичните форми на живот и чрез модерните средства за комуникация те са изложени по един екстензивен начин на разнообразие от информация, мнения, тълкувания, светогледи, религиозни и псевдорелигиозни символи и ритуали. Биографиите все повече и повече се индивидуализират и същевременно се реализират чрез принадлежността към многобройни групи с различни функции и цели и принадлежността към традиционната църква се изживява като сегмент сред другите социално-обществени сегменти.

Това налага в обучението по религия да се предложи една радикална терапия, а не само козметично, повърхностно лекуване. Сигнал за тази промяна трябва да даде религиозната педагогика чрез дейното си участие при изготвяне на концепциите за обучение по религия в училище, при подбирането на темите и изготвянето на учебните планове.

На първо място обаче, религиозното обучение трябва със закон да стане задължителен учебен предмет. То трябва да принадлежи към основните учебни предмети, тъй като има научен характер. Всякакви други негови положения са насочени срещу него, против него, защото има чувствителна разлика между обучението в училище и

катехизичното обучение в енорията под формата на неделни училища. Религиозното обучение в училище е предмет като всички други.

7. *Благовестие на Словото Божие, - в: Канавров, В., Донеv, Г., (съст.), Трансцендентални езици на метафизиката, УИ "Неофит Рилски, Благоевград, 2010, с.432-450.*

Словото Божие, Божието Откровение в Св. Писание е съдържание и източник на проповедта изобщо. Както богословието така и проповедта почива на писаното Божие слово, на Св. Писание, което заедно със Св. Предание е една здрава основа на православното християнско учение. От него тя черпи сила и сигурност.

Затова може да се каже, че всяка проповед, в широк смисъл, е екзегетична проповед – тя има за цел да разпространява Божественото Откровение.

Днес проповедта се свързва с една специфична, обусловена от времето проблематика: практиката да се проповядва всяка неделя не се цени еднакво навсякъде. А и да се благовести словото Божие всяка неделя по време на богослужението не е така лесно. Ние знаем причините за това - всеобща умора в консумативното ни общество, недостатъчна способност за концентрация при слушане, завишени изисквания към проповедника в едно време на ораторска инфлация, проблема за езика на проповедта, който не трябва да е изхабен и банален, и още много неща, които биха могли да се добавят.

Библейската проповед трябва да бъде поставена на хоризонта на цялостния църковен живот на съвременността, защото свидетелството на Библията може да бъде разбрано, само ако се види нагледно как Църквата днес осъществява всички тези думи и как ги е разбирала в своята история. Изживяването на култа, на празника, на св. тайнства, на благодатните св. дарове, на милосърдието, социалното служение и на правото само по себе си, е тълкуване на Библията, което дава на нейното разяснение нагледна представа, екзистенциална цел, превръща го в радостно спасително послание към отделния човек и към църковната общност и не ѝ позволява да остане само неутрална информация.

8. *Религиозната педагогика и обучението по религия в общообразователното ни училище, в: Развитие на практическото и нравственото богословие в България, София 2010.*

Публикацията има за цел да насочи вниманието ни и към важни дидактически елементи на обучението по религия и същевременно да разкрие в каква посока върви днешното дидактическото мислене.

Религиозна педагогика или катехетика трябва да бъде научната дисциплина в богословските ни факултети, която има за задача и цел да подготвя бъдещите учителки и учители по религия в общообразователните ни училища? Направеното по-долу разграничаване между а) религиозна педагогика/обучението по религия и б) катехетиката/катехезата не противоречи на техните разнообразни взаимовръзки и преплитания. Според нас то засяга научно-теоретичната идентичност на понятията и дисциплините и цели диференциране, което да замени катехезичната традиция в полза на актуалните насоки.

Ситуацията на религиозна педагогика и изследванията в тази област отдавна са показали, че понятието катехетика изглежда ограничаващо, остаряло и непълно. Затова специалисти в тази област все повече се отказват от понятието катехетика и намират, че неговата същност се изразява по-добре чрез по-широките хоризонти и открити перспективи на термина религиозна педагогика.

на немски:

9. Der Beitrag der Bulgarischen Orthodoxen Kirche zur gesellschaftlichen Neugestaltung Europas . Konrad-Adenauer Stiftung: Vor dem EU-Beitritt – Wie bringen sich die Rumänische und die Bulgarische Orthodoxie in die EU ein?, Berlin 2006.

Ако искаме съвместният живот на европейските народи да стане реалност, трябва да се обърне по-голямо внимание на културното и религиозното измерение в процеса на интеграцията. Ние отдавна знаем, че икономическото сътрудничество не е достатъчно, за да превърне Европа в един мирен, проспериращ регион с човешка и социална справедливост. Но все още е направено твърде малко, за да се “даде душа” на Европа.

Този доклад, изнесен пред парламентаристи от ХДП в централата на немската фондация Конрад-Аденауер в Берлин, има за цел да представи какви предизвикателства стоят пред Българската православна църква след промяната у нас (1989) и при приемането на България в ЕС.

Но също така да представи на вниманието на немските парламентаристи богатата традиция на БПЦ и нейните заслуги за запазването на българския народностен дух и съзнание, нейните културни паметници – църкви и манастири – гордост на всеки българин.

10. Positionen und Engagements der bulgarischen orthodoxen Kirche im Bereich der Christlichsoziallehre und der sozial-diakonischen Mission in der Gesellschaft. Konrad-Adenauer Stiftung: Soziallehre der Orthodoxen Kirchen, Berlin, 2008.

Към настоящия момент Българската православна църква (БПЦ) не е приела свой официален документ, който да съдържа систематично изложение на основните

принципи на нейното християнско социално учение, но съществуват официални църковни становища по редица актуални проблеми, които могат да се разглеждат като изява на официалната църковна позиция в областта на обществения и политическия живот.

През 2007 и 2008 година за първи път в официални документи на Св.Синод на БПЦ са изложени принципи за отношението на Църквата към обществото, държавата, образователната система и основните човешки права. Ясно и експлицитно в тези документи са изложени социално-етически концепции и се съдържат редица положителни оценки на Църквата за задължителното спазване и приемане на европейските норми и стандарти за религиозен плурализъм, толерантност и защита на основните човешки права. Става дума преди всичко за двата основни официални документа – „Позиция на Св.Синод на БПЦ по Закона за трансплантация на органи, тъкани и клетки” от месец декември 2007 година и „Концепция на БПЦ за религиозното образование в българското училище.” от 2008 година. Към същата категория официални документи могат да се отнесат становището на БПЦ за проектите за изменение на Семейния кодекс внесени в Народното събрание и официално становище за признаване от страна на БПЦ на арменския геноцид от 2007 г.

Тези няколко основни официални документа на БПЦ могат да се разглеждат като първи стъпки към изработване, формулиране и приемане на подобна система от съгласувани и санкционирани от църковните власти позиции, принципи и документи за социалното учение и служението на Църквата в съвременното общество.

11. Positionen und Engagements der bulgarischen orthodoxen Kirche im Bereich der Menschenrechte. Konrad-Adenauer Stiftung: Menschenwürde und Menschenrechte – Orthodoxe Positionen, Bukarest, 2009.

Българската православна църква след демократичните политически промени в страната постепенно се доближи до ясното признаване и възприемане на международно приетите норми и стандарти за уважение и защита на основните човешки права.

а). Макар през последните години да не беше изработено и прието официално становище на Църквата по тази проблематика Светият Синод като върховно ръководство на БПЦ многократно се е изказвал в защита на религиозната свобода, веротърпимост и толерантност между представителите на основните вероизповедания в страната. Тези становища са били ясно засвидетелствани както по повод на реституирането на отнети по времето на комунистическия режим недвижими имоти на различните религиозни общности, така и при изработването и приемането на новия Закон за вероизповеданията в страната.

б). Към проблематиката на човешките права могат да се отнесат и други църковни позиции и дейности като служението сред лишените от свобода и духовната подкрепа за техните семейства – дейност, която е регламентирана в България от 10 години с

присъствието на затворнически капелани във всички места за лишаване от свобода и поправителни заведения за малолетни лица с противообществени прояви.

в). Толерантност, веротърпимост и междурелигиозен диалог. Становището на БПЦ за арменския геноцид и апелите за толерантно отношение към арменската, еврейската и други религиозни и етнически общности, които традиционно присъстват в България са основа за развитието на позициите на Църквата по въпросите на междухристиянския и междурелигиозния диалог.

12. *Die bulgarisch-orthodoxe Kirche – Garant fuer die nationale Identitaet durch die Jahrhunderte. Zeitschrift OST-WEST. Europäische Perspektiven (OWEP), Renovabis - Heft 4/2009.*

Когато говорим за Българската православна църква не може да подминем хилядолетната ѝ роля в многовековната история и култура на българския народ. Както през вековете така и днес държавата ни черпи от нейната богата духовна култура, основаваща се на великите и непреходни традиции, завещани от основателите и първойерарсите ѝ. Традиции, които се основават върху делото на св. княз Борис-Михаил Покръстител и евангелизаторската мисия на св. братя Кирил и Методий сред славянския свят и преди всичко върху християнското книжовно наследство и духовно-просветно дело на техните ученици в България. Всяко едно такова припомняне ни накарва да се замислим за Църквата ни като духовна хранителка и пазителка на християнската духовност и нравственост на българите в нейните съкровени и осветени от вярата дълбини. И да разглеждаме Българската православна църква като пазителка на духовните скрижали на Евангелската нравственост и вярна наставница на християнското благочестие и добродетелност през вековете и в днешно време.

13. *Religionsunterricht in Bulgarien, in: RES /Revista Ecumenica Sibiu/, anul II, Nr.3, Nov. 2010.*

Експлозивното развитие в политиката, науката и техниката в края на 20-ти век не е без значение за религиозното обучение дори само затова, защото със своите последици то определя политическата, обществената и държавната рамка на всяка форма на религиозно преподаване през 21-ви век. Това важи по особен начин за правната обвързаност и вътрешната структура на обучението по религия, което дори в Европа се натъква на напълно различни, специфични за отделните страни и системи структури.

Развитие, надхвърлящо спецификата на отделните страни, се забелязва и в областта на катехетиката. Към това спада например кризата на религиозното обучение, което се опира основно на катехизиса и игнорира религиозно-педагогическите въздействия на антропологичната промяна на теологията, както и движението към малко или повече успешен изход от кризата в църквите, която често се анализира в Европа чрез секуларизацията и религиозната индиферентност.

Педагогическите и теологичните импликации на въпроса за религиозното обучение намират отражение и в повода, целите и структурата на настоящото изследване.

14. *Das Theologiestudium und der Religionsunterricht in Bulgarien, in: Una Sancta, Kyrios Verlag, Freising 2/2011;*

Ако от гледна точка на обществената теория може да се даде убедително обяснение за правото и на църквата да носи отговорност за образованието, то от перспектива на теологията трябва да се приведе доказателство за тази ѝ компетентност. Ще се запита какво общо има богословието с образованието? Естествено богословието като такова не дава информация за това, какво учебно съдържание трябва да бъде преподавано на всеки един от подрастващите с оглед на общото или на специалното му образование (като изключим професията на богослова). Но тя може и трябва да има думата при дискусията за това, какво е необходимо да се разбира под образование изобщо. Ако образованието не се схваща елитарно, в смисъл на по-висша просветеност на гражданското съсловие, а се определя фундаментално-антропологически, тогава то може да се дефинира като повишена дееспособност, която като такава винаги включва и съответна способност за възприемане и преживяване - всяка спонтанност се редува с рецептивност. Образованието, в смисъл на повишена дееспособност, има успех само тогава, когато дейността и преживяванията на човека се интерпретират и структурират от такова разбиране за действителността, което поставя символично репрезентираните представи за произхода и предназначението на човека като дееспособна личност в единство с произхода и предназначението на световния и историческия процес. Това са представи, които свързват дейността с предварително установените модели и допускат мнения за това, защо и при какви обстоятелства изобщо може да се действа и как можем да действаме правилно, т.е. съгласно нормите, и най-после за това, какви очаквания можем да имаме или не във връзка с нашата дейност, във връзка с прилагането на свободата ни. Тъкмо с учението си за Бога, сътворението, христологията, еклезиологията и есхатологията, като център и критерий на богословското образование, което дава информация по този въпрос и предоставя съответните символи, структуриращи схващането за действителността като цяло, църквата има да каже нещо, което може да се приеме като обосноваване и оформяне на цялата организирана образователна дейност. Чрез богословието тя взема участие в дебата за съвременното разбиране на образованието като поставя въпроса за антропологичните му основи и изяснява приемливостта и критичния потенциал на своя съобразен с Евангелието отговор. Чрез религиозната педагогика и вземане на становища със синодални писма и послания, Църквата се изказва критично и конструктивно по въпроса за организационното и учебното оформление на цялостното обществено образование. Също и обичайното обучение по религия, преподавано в съответствие с Конституцията и със Закона за вероизповеданията, по своето съдържание и като елемент на учебния живот е един вид приемане на отговорността от Православната християнска църква за образованието в държавата и обществото.

15. *Christlich-ethische Ansichten bei den Slawenaposteln hl. Hl Kyrill und Method, in: Die europaeische Kultur und das Wirken der hll. Kyrill und Methodius, Sammelband I 2011.*

Приемането на християнството през 865 г. за държавна религия и покръстването на българския народ е неимоверно прогресивно събитие в историята ни, дало нова, творческа насока на целокупния ни духовен, културен и политически живот. Покръстването на българите поставя началото и на старобългарската ни писменост, в която важно място заемат проблемите на нравствеността.

Осъзнаването на християнските ценности и осъществяването им от българския народ непосредствено след покръстването му е проблем, който има голямо богословско и историческо значение. Търсейки осветление на този проблем в житията и творчеството на св. братя Кирил и Методий ще ни позволи да бъдат обсъдени въпросите за валидността, възвишеността и универсалността на тези християнски етични ценности, да се схване жизнеността им и да се вникне дълбоко в съвършенството им, тъй като чрез своята индивидуална структура и надареност всеки народ открива нови страни и висоти в нравствения идеал и прави приноси в общочовешката етическа съкровищница. От друга страна, осветляването на този проблем ще ни подпомогне да разберем и оценим онзи съдбовен прелом в историята на българския народ, когато той е превъзмогнал езическия мрак и обусловеното от него невежество, устремно тръгва по пътя на християнската цивилизация и определи новата насока на многовековната си съдба, която е от значение и за днешната наша съвременност.

на английски

16. *Religious Education in Bulgaria, in: Religious Education in Europe. Situation and current trends in schools. Elza Kuyk, Roger Jensen u.a., Oslo 2007.*

Днес България има плуралистично общество, в което религиозното обучение е призвано да играе съществена роля - да даде на учениците обяснение на религиозните въпроси и да бъде основа за разбиране на обкръжаващия ни свят. Въвеждането на обучението по религия в българските училища не дойде напълно изненадващо, но въпреки това Църквата и Държавата не бяха добре подготвени за този процес. Използването на предишни концепции в това отношение е разбираемо, но не и приемливо. Ясно е, че то не може да бъде такова, каквото е било преди забраната му (1949 г.). Не може да бъде и такова, при което християнството - една световна религия, да се преподава само като вяра, която учениците се задължават да възприемат без "ако" и "обаче". Сега религиозното обучение трябва да има ново лице, защото политическите и социалните промени както в страната така и в Европа дават отражение върху взаимовръзката между исторически-ситуативния контекст и теоретично-семантичното значение на педагогическите и религиозно-педагогическите цели.

За да можем да говорим за перспективи на религиозното обучение в общообразователните училища в България, трябва да имаме предвид официалната

политика на правителството към него, общата религиозна и църковна ситуация в страната, днешното му състояние и особено отношението на нашата общественост към него.

17. *The Integration of the Christian Roots in the European Constitution. IBTS Prague 2009.*

Ако дефинираме Европа „по отношение на ценностите“, тогава е от извънредно голямо значение, какви ценности фактически вълнуват днес душата на този континент, при това като се сравнят Изтока и Запада.

От вътрешното пространство на християнството нашият въпрос за интеграция на християнските корени на Европа в европейската конституция наистина е закъснял, но е зададен ангажирано и достоверно, бе акцентиран и политизиран. Така например в един коментар на седмичника „Christ in der Gegenwart“ се казва: „Какво прави Европа европейска? Една `културна идентичност`, която изключва другите, не може да бъде това, счита „Neue Zuercher Zeitung“. Няма една покриваща цялата територия европейска култура. Също и християнското не е мащаб за европейското. В края на краищата християнските европейски народи непрекъснато са водили войни едни срещу други. Християнството е разделено. 'Остава открит въпросът дали един скандинавски протестант ще се чувства по-уютно в гръцка православна църква, отколкото в истанбулска джамия.' Реномираният печатен орган на Конфедерация Швейцария, която от своя страна напълно отхвърля плановете за интеграция в Европейския съюз, изразява мнението, че в момента на мода е това, че Европа е ‚мултикултурна‘ и че християнството не бива да предявява особени претенции към Европейския съюз.

Но да запитаме: ако това е така, защо тогава мюсюлманите не са направили нищо за обединението на Европа? Защо повлияните от християнството държавници, а не уважаваните мислители задвижиха след Втората световна война големия мирен проект? Не, тук нищо не бива да се интерпретира като случайност извън историята: Определящите сили за обновяването на Европа излязоха от мислещите и ангажираните политици-християни, които, разтърсени религиозно, се поучиха от историята и се грижеха за благото на поверените им народи. Добрите европейци от първия час бяха християнски граждани на света с поглед върху света. Те осъзнаха, че епохата на глобализацията отдавна е започнала чрез християнството, чрез неговата способност за историческа критика и самокритика, която преодолява не само традиционното религиозно и националното патриотично съзнание.